

Un "tirador"
davant
de can Forn,
en una recreació
d'Antoni Planas,
del servei
d'Arquitectura
de la Diputació
de Girona.

Els Tiradores de la Diputación, primera policia autonòmica de Girona

J. Víctor Gay

El desplegament de la policia autonòmica a Catalunya, que bàsicament ha començat per les comarques de Girona, ens permet fer memòria d'una força armada que fa 125 anys van tenir les comarques de Girona i, concretament, *promoguda i mantinguda per la Diputació*. En certa manera es poden considerar els Mossos d'Esquadra gironins. Van rebre el nom de Tiradores de la Diputación de Gerona, i van estar en servei entre l'estiu de 1873 i l'abril de 1875. A l'Arxiu Històric de la Corporació es guarda tota la documentació corresponent a aquesta força, amb detalls, com veurem, del seu personal, equipament, uniformes, armament, serveis, disciplina, administració i fins algunes relacions nominals de «Tiradors».

La tercera guerra Carlina

Cal situar el moment històric del país, que ens ajudarà a entendre l'acord de la Corporació per crear l'esmentada unitat.

El 15 d'abril de 1872, des de Ginebra (Suïssa), el pretendent carlista Carles Maria dels Dolors de Borbó, que havia estat reconegut hereu dels drets dinàstics del seu oncle —el pretendent Carles VI, comte de Montemolín, mort sense descendència directa—, féu pública una declaració de guerra contra el govern de la Primera República, tot aprofitant la situació d'interrinitat sorgida de la revolució del setembre de 1868.

Com ja havia succeït en les dues guerres anteriors, els escenaris més actius d'aquesta van ser el País Basc i Catalunya, i més

esporàdicament el Maestrat, Galícia, Lleó, Castella i fins i tot Andalusia.

Possiblement la figura cabdal en el bàndol carlista a Catalunya va ser el gironí Francesc Savalls, fill de la Pera, que comandà amb èxit les tropes carlistes en operacions a les comarques nord-orientals del Principat, en les espectaculars accions d'Alpens (juny de 1873), amb victòria sobre el general Josep Cabrinetty, i en la batalla de Castellfollit (març de 1874), on derrotà el general Ramon Nouvilas. Malgrat tots aquests èxits no dominà la Cerdanya i la seva capital. En canvi ocupà gran part de la Catalunya central: Manresa i Vic, i també la capital de la Garrotxa.

El 29 de desembre de l'any 1874 fou proclamat rei d'Espanya Alfons XII. Aquesta nova situació política significà el començament del final de la guerra a Catalunya. Tres mesos després, el general Arsenio Martínez Campos, cap de les tropes alfonsines al Principat, prengué Olot, i el mes de novembre es donà per acabada la lluita al nostre país, amb la posada en llibertat dels carlistes empresonats. Els primers mesos de l'any següent finalitzà la guerra al País Basc.

Aquest és el marc històric immediat en què cal situar la creació i activitat d'aquesta singular força dependent de la Diputació de Girona.

Els Tiradores i el servei de recaptació

La Diputació decidí a començament de l'estiu de 1873 crear aquesta força per garantir el cobrament de l'impost de guerra que havien de satisfer els ajuntaments i que la presència de les forces carlistes a les nostres comarques feia difícil de recaptar. Les unitats militars disponibles no podien garantir-ne la seguretat i tampoc la Guàrdia Civil. Aquest acord va ser rebut amb satisfacció, en primer lloc pels governadors civil i militar. Aquest darrer ho féu saber al governador civil, Juan Matas, en un ofici en què li deia: «He visto con satisfacción el acuerdo tomado por

la Comisión provincial sobre la creación de una fuerza ciudadana y felicitado por el inspirado patriotismo de todos, para el sostenimiento de la ley, del orden y de la República Democrática Federal» (19 de juliol de 1873).

Segons l'article primer del Reglament dels Tiradores, es defineix com una força que «depèn exclusivament d'aquest cos popular i es dedicarà a serveis de caràcter provincial i a cooperar a un ràpid final d'insurrecció carlista» (que va trigar encara quasi dos anys i mig més).

Els Tiradores s'organitzaren seguint el model del sometent, és a dir, que només funcionaren segons les necessitats del servei de recaptació. Quan s'havien de fer els cobraments, els Tiradores eren l'escorta dels recaptadors, els quals havien esdevingut objectius prioritaris de les partides carlistes que, progressivament, es van endinsar a les nostres comarques, no sols a la Garrotxa, que van acabar dominant, sinó molt més enllà, com veurem.

Estructura militar

Aquesta força s'estructurava de manera semblant a les unitats mili-

tars, com ho havia fet la Guàrdia Civil en el seu moment. El mateix Reglament ens ho explica: «Cada 80 homes d'aquesta força [els Tiradores] constituirà una companyia, que tindrà un capità, amb l'haver diari de sis pessetes, un tinent amb cinc pessetes, un alferes, amb quatre, un sergent primer amb tres, tres sergents segons, amb dues pessetes i cinquanta cèntims, quatre caporals primers amb dues pessetes i vint-i-cinc cèntims, quatre caporals segons i dos cornetes amb dues pessetes i tretze cèntims».

Els membres de la força són definits en el Reglament com a «voluntaris». Inicialment el compromís era per sis mesos, amb reenganxaments mínims de tres, i es consideraven reenganxats d'ofici si vuits dies abans del termini no deien el contrari. Posteriorment es va alleugerir el compromís i només calia demanar la baixa amb aquests vuit dies d'avançament.

Segons es desprèn de la lectura de l'esmentat reglament, els voluntaris tenien en dipòsit l'equip, no pas l'armament, i eren responsables de la seva conservació. Com que les sortides podien tenir caràcter urgent, la Diputació tenia un dipòsit de 1.078 pessetes i 75 cèntims en concepte de «socors» per a la força.

També s'hi assenyala que els responsables de la força havien de procurar «inculcar als seus subordinats en tot moment la necessitat d'una conducta exemplar tota vegada que els seus actes han de recaure en prestigi o desprestigi de la corporació de la que depenen».

Bàsicament, els Tiradores es van estructurar en dues companyies: la primera estava instal·lada a la ciutat de Girona i la segona actuava a l'Alt Empordà. Com es pot veure, a les comarques de la Garrotxa, el Ripollès i la Cerdanya, en ser considerades zones de guerra, ja no s'hi va preveure l'acció d'aquesta força. Aquelles comarques eren territoris de guerra, i eren les unitats militars les que hi protagonitzaven les accions armades.

Els protagonistes de la tercera i darrera carlinada.

Uniformes, equips i armes

La força ha d'anar uniformada, i la Diputació va seguir un procediment administratiu que no ha canviat gaire respecte del que avui se segueix. Així, podem veure publicat en el *Butlletí Oficial de la Província* l'anunci de licitació dels uniformes, amb data 21 de setembre de 1873. Malgrat que l'esmentat comunicat parla de quatre companyies, «de las ocho acordadas», només es van demanar propostes per a 160 uniformes. Els concursants van fer un dipòsit de 500 pessetes.

Quatre van ser els mestres sastres que van participar en la licitació: Agustí Culí, de Girona, del carrer Ferreries Velles, 3, segon pis, que oferí els uniformes al preu de 37 pessetes la peça, amb les següents modificacions que assenyala en la segona instància: «Además de las condiciones expuestas, el firmante modifica las iniciales T y D de la gorra poniéndolas grabadas y añadirá además una funda de hule por considerarla de gran utilidad».

Una altra instància la presentà Ramon Estabanell. Per aquest document sabem que a la Diputació hi havia els models suposem que a mida natural, perquè escriu: «enterado además, del pliego de condiciones a ella referentes, así como de los figurines modelo...». En aquesta oferta també es presenten algunes variacions sobre l'uniforme original i el més sorprenent és que encara hem pogut veure les mostres de roba que el senyor Estabanell va presentar fa 125 anys. Els seus preus, segons el model, serien de 32 pessetes i 48 cèntims o de 34,75.

Una tercera instància, signada per Aquil·les Pelet i Cia, de Girona, carrer Ciutadans, 12, ofereix l'uniforme per 171 rals, és a dir, 42 pessetes amb 75 cèntims. En dóna el detall per peces, fet que ens ajuda a saber els elements d'aquest uniforme: jaqueta, pantalons, polaines i gorra.

Finalment, Pere Martí i Codina, de la plaça de les Cols (Rambla), 29, és el quart industrial que demanà participar en aquesta adjudicació. Igualment el seu document ens permet saber peces i colors dels uniformes: «Levita de paño azul turquí color fuerte, pantalón bombacho granate fuerte y polainas superiores»; el preu ofert és de 38 pessetes i 75 cèntims cada uniforme.

A partir de les dades de l'Arxiu Històric de la Diputació, Antoni Planas ha refet un model uniformat dels Tiradores.

El 14 d'octubre es procedí a l'adjudicació, que va ser per a Agustí Culí, amb l'oferta de 37 pessetes per uniforme, els quals va lliurar deu dies després segons consta documentalment. Les peces dels uniformes eren de quatre talles: 6 de talla «extraordinària», 22 de primera, 14 de segona i 22 de tercera, més tres uniformes per als caps i un per al sergent, pel que fa a les levites. També va lliurar polaines i gorres.

En un document de l'any següent, en el típic *estadillo* militar d'uniformes i equipament, veiem que hi figuren gorres amb la seva funda, camises («blusas»), pantalons, polaines, morrals, corretjam, mantes i cornetes.

L'armament el va facilitar el Govern Militar i, segons s'assenyala en la llista de retorn, en el document de la dissolució dels Tiradores (abril-maig de 1975), tenien fusells *minié*, baionetes, pistoleres, cananes, tal·li, uns misteriosos «paquets», munició, una cartera i una corneta.

El personal: mercenaris estrangers?

L'Arxiu Històric de la Diputació també guarda la llista sencera del personal de la primera companyia, amb data del mes de maig de 1874. Com a detall relacionem els comandaments: dos capitans, Josep Sendra i Domingo Rodríguez; dos tinents, Agustí Menéndez i Jaume Canadell; l'alferes Fidel Lell; el sergent primer Joan Barrasetas; els sergents segons, Josep Juera, Joan Saqués i Ramon Vallmajor; els caporals Antoni Torné, Claudi Guardiola, Pere Rodríguez i Joan Arnau, i els cornetes, Jaume Cruz, Josep Pardàs i Josep Rodríguez.

Naturalment, amb el pas del temps, hi va haver canvis, promocions i baixes. En la documentació consultada veiem que el mes de febrer de 1875, pocs mesos abans de dissoldre's la força, la Diputació ascendí a capità el tinent primer Agustí Menéndez, en restar vacant el comandament de la primera companyia dels Tiradores.

Ja resulta més sorprenent la presència d'estrangers en aquesta força. La detallada documentació que es conserva a l'Arxiu inclou els *partes* de baixes, lliurats per l'Hospital de Santa Caterina, i s'hi observa la presència d'estrangers. Per exemple, Lluís Peset, de Tolosa, que de tota manera s'assenyala com a veí de Girona; Silvain Curé, també francès i igualment veí de Girona, i Lluís Peset, que figura com a natural d'Anvers. Naturalment no podem saber si eren residents a Girona o veritables mercenaris. No hem d'oblidar que la força dels voluntaris feia serveis puntuals quan era necessari, no era pas un servei armat permanent. Per tant podria ser que fossin residents a Girona i que, com altres ciutadans, fossin igualment voluntaris.

Les accions: baixes

Els Tiradores acabats d'uniformar van començar, tot seguit, a garantir el cobrament dels impostos, uns anomenats «de guerra» i els altres «provincials», arreu de les comarques esmentades. Mentre la primera companyia ho feia en els entorns de Girona, la segona tenia competències a l'Empordà.

Poques setmanes després d'encetar la seva activitat, la segona companyia

dels Tiradores era a la Jonquera. Aquesta població fronterera va ser atacada pels carlistes i les forces de la Diputació participaren en la seva defensa. El resultat fou de dos morts: l'un, el sergent primer Ignasi Batlle, que segons els documents de baixa deixà vídua i tres fills menors d'edat, un de només dues setmanes; l'altra baixa fou Esteve Dorca, voluntari, que segons el mateix document tenia un germà cuiner del bisbe de Girona i «militant en la facció de Savalls». També dos voluntaris van resultar ferits.

El 13 de novembre de 1873, mentre els Tiradores eren a la ciutat de Banyoles, va atacar una força carlista, procedent de la Garrotxa, i diferents unitats presents participaren en la defensa. Sis «tiradors» van ser ferits, i foren reconeguts amb la creu del Mèrit Militar i una pensió de 2,9 pessetes mensuals.

De la llarga llista d'accions documentades dels Tiradores, en podem esmentar algunes: el mes de setembre de 1873, un comunicat féu saber que a Celrà, segons una confidència, s'estava cobrant la contribució carlista. La força va localitzar Josep Vilar, que efectivament estava fent aquest cobrament i tenia 31 duros. Va ser detingut i lliurat al governador civil.

El 13 de desembre del mateix any «se hizo una sorpresa a los carlistas en el pueblo de Salt, mediando algunos tiros con ellos haciéndolos retirar a la montaña. Resultado de las averiguaciones practicadas que una mujer llamada Antonia Lucia, vecina de Salt, que dió aviso a los carlistas que se acercaba la fuerza de la Compañía...».

El juny de l'any següent s'avisà de la presència a Llagostera del destacat carlista local Ramon Vidal de Llobatera. Concretament, dos «tiradors» d'aquesta localitat van denunciar que l'havien vist a cavall, amb les forces del temut general Savalls.

També s'assenyala un cas «d'espionatge», amb la detenció d'Antoni Vila i Corominas, estanquer de Cartellà, que era un reconegut carlista i confident «del cabecilla Rajach del mismo pueblo de Cartellà».

Altres vegades el cobrament era més fàcil. Veiem una relació del mes de juliol de 1874, corresponent a les poblacions de Celrà, amb 1.470,19 pessetes; Bordils, 657,93; Juià, 176,35; Flaçà,

Banyoles es va envoltar de muralles com a element de defensa en el decurs de la darrera carlinada. Rere aquests murs, els Tiradores de la Diputació van participar en un dels fets d'armes més durs.

409,25; Sant Martí Vell, 1.864,71; Madremanya, 568,75, i la Pera, 2.240,13 (recordem que precisament la Pera és la població on va néixer el general Savalls).

La disciplina

Sembla que no sempre els Tiradores van tenir un comportament exemplar. Un gruix de documents es relacionen amb les mancances de disciplina. En donarem alguns exemples: un *parte* del tinent Lluís Diví, ja del 10 de setembre de 1873, tot just creada la força, informa de la denúncia rebuda d'uns veïns d'Estanyol, sobre el suposat robatori per part dels Tiradores d'uns mocadors de seda i de fil. Després de registrar els seus homes, Diví va localitzar cinc mocadors.

L'agost de 1874 va ser expulsat el caporal primer Josep Dalmer «por permitir la ratonería»; la víctima va ser el rector de la parròquia de Tor.

A Cassà de la Selva es produí un greu incident: una sedició en desobeir els oficials, i tot just el mes d'octubre de 1873. Dos «tiradors» foren empresonats.

Dissolució dels Tiradores

El 6 d'abril de 1875 la Comissió Provincial decidí dissoldre la força dels Tiradores de la Diputació.

Després d'aquest acord es va lliurar a l'autoritat tot l'equipament i armament. Dels uniformes no tenim notícia documentada. Cal suposar que es retornaren a la Diputació. El seu destí final és, en tot cas, incert. No sembla que es poguessin mantenir a mans dels voluntaris.

En el decurs del llarg any i mig que van fer servei, en un moment especialment inquiet, van garantir, en part, el cobrament dels impostos de guerra i altres a què tenia dret la Diputació per al seu finançament i funcionament. Els Tiradores van servir la Corporació en el moment de màxima activitat de les forces carlistes a les nostres comarques fins que, amb la proclamació del nou rei i el redreçament de la situació militar per part de les tropes reials, l'ordre públic es va restablir. Fixem-nos que aquesta força es dissolgué dues setmanes després que el general Martínez Campos prengué Olot als carlistes, el 25 de març de 1875; els Tiradores eren baixa el 6 d'abril següent. Progressivament es restablí el sistema fiscal habitual i les partides dels carlistes esdevingueren trabucaires. Els Tiradores de la Diputació de Girona ja havien fet la seva feina, al servei de la Corporació i de les comarques.

Josep Víctor Gay
és periodista.